شیعر و ژیان و سیاسەت لە دیدی رەفیق سابیرەوە.. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

لەوانەبێت کە ناونیشانەکە بخوێننەوە یەکەمجار بەلاتانەوە سەیربێت، چ پەیوەندییەک لەنێوان ئەم سێ وشەدا هەبێت، پێدەچێت شیعر و ژیان، کەمێک لەیەکترییەوە نزیک بن، بەڵام سیاسەت هیچ شتێک بەوانی تری نابەستێتەوە، شیعرو ژیان گوازرشت لە جوانی دەکەن، بەڵام سیاسەت بەتایبەتی لەم وڵاتەدا هیچ جوانییەکی تێدانییە و وێنەیەکی ناشیرینی هەیە. بەڵام شاعیرێک توانیویەتی ئەم سێ شتە کۆبکاتەوە، ئەویش شاعیر و نووسەر رەفیق سابیرە. ئەو یەکێکە لە قەڵەمە جوانەکانی دونیای ئەدەبی ئێمە، شیعرە جوانەکەی کە بۆ هەڵەبجە نووسیویەتی " بەتەنیا جێی مەهێڵن" یەکێکە لە جوانترین شیعر کە بۆ ئەم کارەساتە گەورەیە نووسراوە. جگە لە بواری شیعر، لەبواری فیکریشدا جێپەنجەی دیارە. کتێبی " ئیمپراتۆریای لم" یەکێکە لەو کتێبە جوانانەی کە پێش چەند ساڵێک خوێندمەوە، کارێکی ناوازەیە. لەماوەی پێشوودا کتێبی " لە ستایشی ژیاندا"م خوێندەوە، کە بریتییە لە بیرەوەرییەکانی نووسەر، بەڵام بەپێچەوانەی بیرەوەرییەکانی ترەوە چ لەرووی شێوازی نووسین و چ لەرووی ناوەڕۆکیشە زۆر جیاوازترە لەو بیرەوەریانەی کە پێشتر خوێندوومەتەوە.

نووسەر هەوڵیداوە لەرێگەی بەکارهێنانی زمانێکی شیعریی و هەندێکجاریش چیرۆکئامێز، حکایەتەکانی ژیانی بگێڕێتەوە، ڕاستی ژانری بیرەوەری لە رۆمانەوە نزیکە، نووسەریش هەوڵیداوە بە تێکەڵاوکردنی ئەدەب و بیرەوەریی،حکایەتی ژیانی بۆ خوێنەران بگێڕێتەوە. لەهەمووشی گرنگتر بیرەوەرییەکانی بۆ یەکلاکردنەوەی کێنەقین و جەنگی شەخسی بەکارنەهێناوە، بگرە بەهیچ شێوەیەک لەم جۆرە شەڕانەی تێدا نییە، کەبەداخەوە ئێستا هەر کتێبی بیرەوەرییەک دەبینیت، پڕیەتی لە شەڕی شەخسیی و کێنەقین، جا ئەوکەسە سیاسیی بێت یان ئەدیب.

لەم کتێبەدا رەفیق سابیر دیوێکی تری کودەتای 14 تەموزی عێراق، بزووتنەوەی چەکداری بەسەرۆکایەتی بنەماڵەی بارزانی، کارەساتی هەکاری، پشتئاشان دەکات. لەهەمانکاتیشدا باسی ئەزموونی شیعر نووسین ، رەوتی ڕوانگە و دونیای ئەدەبی کوردی دەکات.

نووسەر هەر لەسەرەتاوە پێماندەڵێت کە ئەو قۆناغی منداڵی لەناو جەنگ و ماڵوێرانیدا ژیاوە، پاشتریش قۆناغ بە قۆناغ، خۆی لەگەڵ جەنگ و کارەساتەکانی رادەنێت، بەڵام لەناو ئەم جەنگ و ماڵوێرانیی و ناشیرینییەدا، دونیایەکی جوان دەدۆزێتەوە کە ئەویش کتێب و شیعر و ئەڤینە، ئەمانیش هیوای پێدەبەخشن، هەرئەم هیوایەش دەبێتە وزەیەکی باش بۆ بەردەوامی ژیان و سەرکەوتن بەسەر گرفتەکاندا.

منداڵیی و بینینی ناشیرینییەکانی چەکداری کوردی

نووسەر سەرەتای کتێبەکەی بە گێڕانەوەی چیرۆکی ژنێکی کورد دەستپێدەکات، کە پێشمەرگەکانی پارتی ناو قەڵادزە سەریان تاشیوە. نووسەر بەشێوازێکی حکایەتئامێز، چیرۆکی ژنان و کچانی قەڵادزەی گێڕاوەتەوە کە جەلادەکانیان، چەکدارەکانی پارتی بوون.
نووسەر دەڵێت: لەگەڵ هەڵگیرسانی بزووتنەوەی چەکداری کوردی لە ساڵی 1961 لەگەڵ خۆی، سەرتاشین و دواتر لوتبڕینی ژنانی لەگەڵ خۆی بۆ قەڵادزی هێنا. ژنکوشتن کە لە ساڵانی چلو پەنجاکاندا زۆر دەگمەن بوو، زیادی کرد و پێشمەرگە لەجیاتی مێرد بە بەهانەی پووچ و بەناوی "شۆڕش"ەوە ، ژن و کچی خەڵکیان تیرۆر دەکرد، چەند کچ و ژنی بێتاوان و ئابڕوومەند، کرانە قوربانی لەوانە خێزانێک کە زۆر لە مێژبوو لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە هاتبوون و لە قەڵادزە جێگیربوون، کچێکیان جوان بوو، شەوێک پێشمەرگ چوون سەری کچەکەیان تاشی، دواتر دەنگەی ئەوە بڵاوبۆوە کە ویستویانە لەگەڵی ڕابوێرن و کچەش رازی نەبووە، بۆیە سەریان تاشیوە، دواتر خێزانەکە ناچار روویان لە بەغدا کرد.ل 12
جگە لەمانە چەندین حکایەتی ژن و کچی قەڵادزە باس دەکات، کە لەلایەن چەکدارانی پارتییەوە پەلاماردراون، هەموو ئەمانەش بەناوی شۆڕشەوە کراون.

شۆڕشی14 تەموزی 1958

بە پێچەوانەی نووسەرانی تری شیوعییەوە، ڕەفیق سابیر تێڕوانینێکی جیاوازی هەیە بۆ شۆڕش یان کودەتای 14 ی تەموزی 1958. ئەو پێی وایە ئەم شۆڕشە زیاتر توندوتیژیی و نائارامی لەگەڵ خۆی بۆعیراق هێناوە.
نووسەر دەڵێت: شۆڕش یان کودەتای سەربازی 14 تەموزی 1958، ئەو توندوتیژی و کوشتارەی کودەتاکە لەگەڵ خۆی هێنای، سەرەتای نەخشەی سیاسی نوێی عیراقی بۆ خوێنکێشا، لەهەمانکاتدا کولتوری کوشتن و توندوتیژی کە لە کۆنەوە بە قووڵی ڕیشەی بەکۆمەڵەی عیراقدا ڕۆچووە، ژیاندەوە.

کوشتنی مەلیک و کەسانی بنەماڵەکەی، تێکڕای ئەو تاوانە مەزن و کوشتارە کەموێنانەی دواتریش بە ناوی شۆڕشەوە لە عیراقدا کران، بەرهەمی مێژووی خوێناویی سەدان ساڵەی کۆمەڵی عیراقن، کە هەمیشە مەیدانی کوشتار، تیرۆر و لەناوبردن بووە. ل66

عیراق و توندوتیژی

لەرێگەی باسکردنی شۆڕشی14 ی تەموزی 1958 ، نووسەر بەناو مێژووی عیراقدا رۆچووەو هەوڵیداوە بەپشت بەستن بە مێژووی کۆنی عیراق، شڕۆڤەی ئەم توندتیژییەی کۆمەڵگەی عیراقی بکات.

نووسەر دەڵێت:

ناوچەکانی عیراقی عەرەبی کەوتونەتە نێوان دورگەی عەرەب و ئێران، ئەو ناوچانە لە کۆنەوە ئامانجی خێڵە بەدووەکانی دورگەی عەرەب بوون، کە بۆ تاڵانی، غەنیمەت و پەیداکردنی لەوەڕگا بۆ ماڵا تەکەیان، ڕوویان تێ دەکرد، لەسەردەمی پەلامار و غەزوی عەرەبی ئیسلامیدا، ئەو ناوچانە کرانە بنکەی سەرەکی لەشکری بەدووەکانی عەرەب، تابەرەو ئێران و دوورتر بڕۆن، خێڵە بەدووەکانی عەرەب کە بە توندتیژی و تاڵانچی ناسراوان، تاسەرەتای سەدەی بیستەم، بە پۆل ڕوویان لەناوچەکە کرد، کولتووری بەخوێنئاودراوی خۆیان تێدا چەسپاند،،،ل67

بزووتنەوەی چەکداری

نووسەر بەچاوێکی رەخنەگرانەوە سەیری مێژووی سیاسی کورد دەکات، بەتایبەتی مەسەلەی بزووتنەوەی چەکداری کە لە سەرەتای ساڵانی شەستی سەدەی پێشوو سەریهەڵدا. نووسەر وێنەیەکی تری ئەم بزووتنەوە چەکدارییەمان پیشان دەدات، وێنەیەک تەواو جیاوازە لەو وێنەیەی کە لە میدیاکانی بنەماڵەی بارزانییەوە باس دەکرێت.

نووسەر دەڵێت:

بەهۆی هەڵگیرساندنی شەڕ، هەزاران گەنجی کورد، بەناوی گوایا شۆڕشەوە کرانە قوربانی ، زیاتر لە نیوەی ئەو قوربانیانە لە شەڕی نیوخۆدا، بە کوشت دران، یان فەلەج و پەککەوتە کران. دوا شتێک کە لە کۆڵە پشتە شڕەکەی بزووتنەوەی چەکداریدا مابوو، (هیوا) بوو، شەڕی نیوخۆ ئەویشی کوشت. ل15

دواتر دەڵێت:

لە ساڵانی شەستەکانی سەدەی پێشوو تا ئازای 1970 ، کوردستانی عیراق گیرۆدەی شەڕ بوو، تیرۆر، بێهیوایی، وێنەی تارمایەکی ڕەش و ترسناک دەسووڕانەوە، چارەنووسی هەر کەس و هەمووان نادیار بوو. کاتێک و□ک دەکرێتە زیندانێکی گەورەو وڵاتکوژان دەبنە

پاسەوانی، ژیان و مردن جیاوازی ئەوتۆیان لە نێواناندا نامێنێت.ل 107

شۆرشی عەشائیر یان شۆڕشی کورد؟!

لەهەمووی گرنگتر نووسەر هۆکاری سەرەکیی و وێنەیەکی ڕاستەقینەی بزووتنەوەی چەکداری ساڵی شەستەکانمان پێ پیشان دەدات کە لە دیدی بنەماڵەی بەرزانیی و هەوادارانییانەوە بۆ شۆڕشی ئەیلول ناودەبرێت، ماوەی دەیان ساڵیشە وا دەیخەنە بیری خەڵکییەوە کە ئەمە شۆرشی نەتەوایی بووە، بەڵام ڕەفیق سابیر قسەیەکی تری هەیە و پێمان دەڵێت، ئەمە هیچ پەیوەندی بە مافی نەتەوایەتیی کوردەوە نەبووە، بەڵکو جەنگی کۆمەڵێک سەرەک خێڵ بووە، چونکە حکومەتی عیراقی قانونی چاکسازی کشتوکاڵی دەرکرد.

نووسەر دەڵێت: لە کۆتایی ئەیلولی 1958 قانونی چارەسەری کشتوکاڵ لە عیراق (قانوونی ژمارە 30) دەرچوو، دروشمی زەوی موڵکی ئەو کەسەیە کە دەیچێنێت، ئەو قانوونە بەو ئامانجە دەرکرا کە کێشەی لە مێژینەی نێوان ئاغا و جووتیار چارەسەر بکات، ئاستێکی ماقووڵی دادپەروەری، لە بواری کۆمەڵایەتی، ئابووری و موڵکایەتی زەوی بچەسپێنێت، بەڵام قانوونەکە لەگەڵ گرنگییەکەیدا، زۆر بە پەلە و بە فشاری حزبی شیوعی دەرچوو، چارەسەرکردنی کێشەی زەوی لە عیراقدا لەوە ئاڵۆزتر بوو کە هێندە بە پەلە و هەبوونی دەسەڵاتێکی بەهێز چارەسەر بکرێت،،،ل77

سەرەک خێڵەکانی کوردستانی عیراق دژی ئەو قانوونە نوێیە وەستان، کۆمەڵێک ئاغای پشدەر (میراودەلی) پەنایان بۆ ئێران برد و ماوەیەک لەوێ مانەوە دوای ئەوە بە چەکەوە گەڕانەوە ناوچەی پشدەر،، سەرەتای یاخیبوونی چەکداری لە دژی حکومەتی عیراق لە ناوچەی پشدەر و بێتوێن، بەڕابەری ئاغاکان دەستی پێ کرد، هەموو خاوەن زەویە زۆرەکانی ناوچەی رانیە و پشدەر ئامادەبوون و بڕیاریاندا خۆپیشاندانی چەکداری بکەن دژی رژێمی عەبدولکەریم قاسم و هەرچی زووترە رێگای نێوان رانیە و سلێمانی و کۆیە ببەستن و ماوە نەدەن هێزەکانی چەکداری میری بەم رێگایەدا هاتوچۆ بکات، دوای ئەو یاخیبوونە چەکدارییە(عەشائیری دەوروبەری سلێمانی و هەمەوەند و شوان و شێخ بزێنی و سمایل عوزێری و دەڵۆی جافەتی) ئەوانیش هەستان و رێگاکانی بازیان و دەرەبەندیخانیان گرت و چەکداریان دامەزراند، ئیتر دەنگی شۆڕشی عەشائیر لە هەموو عاستێک بەرزبپوە.ل 80

واتە سەرەتاکەی شۆڕشەکە بەم شێوەیە بووە، بەڵام بۆچی سەرانی پارتی دوای شۆڕشی عەشائیرییە کەوتووە؟

نووسەر لە وەڵامدا دەڵێت: پارتی بەفشاری لەشکری ئاغاکان و لە ترسی لەدەستدانی پێگەی خۆی، بەبێ پلانی سەربازی و خۆئامادەکردن بە خەباتی چەکداری، چووە پاڵ شۆڕشی عەشائیر کە بە هاندان و کۆمەکی ئێران کرا، بەمشێوەیەش دەرگای دۆزەخی بەرووی گەلی کورد لە عیراق کردەوە، کە تا ئەمڕۆ تیایدا دەسووتێت.ل80
دواتریش دەڵێت:
سەرانی پارتی لەبری ئەوەی بە شێوازی سیاسی و ئاشتیانە کار بۆ مافی دەستووری گەلی کوردستان بکەن، بە بێ پلان و خۆئامادەکردن چوونە پاڵ شۆڕشی عەشائیر، کەهیچ پەیوەندییەکی بە مافی نەتەوەیی گەلی کوردەوە نەبوو، لەهەمانکاتدا بەهانەیان بە دەوڵەتی نوێی عیراق دا، هێزی سەربازی بۆ کوردستان ڕەوانە بکات، ناسیۆنالیست و شۆڤێنی عەرەبیش، دەرفەتیان بۆ ڕەخسا، بە ئاشکرا دوژمنایەتی گەلی کورد بکەن،ل81

مەڕ لە گورگ تەقیوە کەچی شوانەکەی دەیخوات

نووسەر خاڵێکی ترمان بۆ باس دەکات، ئەویش خستنە باوەشی ڕژێمی شای ئێرانە، کە ئەمەش خاڵێکی نەگەتیفی بزووتنەوەی چەکداری کوردییە، ڕەفیق سابیر دەڵێت:
مرۆڤ قەت لە سەرەتایەکی هەڵەوە، بە ئەنجامی دروست ناگات. چواردە ساڵ ڕەنج و قوربانی و بە کوشتدانی دەیان هەزارکەس، هەڵگیرسانی شەڕی نێوخۆ و لەتکردنی گەلی کوردستانی عێراق و وێرانکردنی کوردستان، ئەنجامەکەی ئەوەبوو، دەوڵەتی ئێران نیوەی شەتی عەرەبی لە عێراق ستاند، لەبەرامبەر ئەوەدا رۆژی 19 ئاداری 1975 سەرکردایەتی بزاڤی چەکداری ،جاڕی ئاشبەتاڵی دا، ئێران ئاشبەتاڵی بە بزاڤە چەکدارییەکە کرد، کە ئامڕازێکی دەستی خۆی بوو. دەیان هەزار پێشمەرگە و هەزاران خێزان، کە ژیان و کەرامەت و چارەنووسیان خستبووە دەستی سەرانی بزووتنەوەکە، ناچارکران زەلیل،سەرکز و بێهیوا،خۆیان ڕادەستی حکومەتی عێراق بکەنەوە، ،،ل207
جێگەی ئاماژەیە ئێستاش هەمان دیمەن دووبارە دەبێتەوە، سەرانی ئێستای پارتی بەهەمووهێز و توانای خۆیانەوە، خۆیان و چارەنووسی حکومەتی هەرێمیان ڕادەستی رژێمی تورکیا کردووە، ئیتر بابزانین کەی ئاشبەتاڵێکی تر دەبینین.

تیرۆرکردنی کەسایەتی سیاسی و رۆشنبیری کوردستانی ئێران

جگە لەمانەش نووسەر باسی دیمەنێکی ناشیرینی تری بزووتنەوەی چەکداریمان بۆ دەکات، ئەویش تیرۆرکردنی شۆڕشگێڕان و

کەسایەتییەکانی کوردستانی ئێرانە. ئەمەش لەبەر خاتری ڕژێمی شای ئێران.
نووسەر چەند نموونەیەکی لەو بارەیەوە هێناوەتەوە:
سلێمانی موعینی رابەری بزاڤی چەکداریی گەلی کورد بوو، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ساڵی 1969 مەلا مستەفای بارزانی، بەدیلی تیرۆری کرد و تەرمەکەشی، لەگەڵ پۆلێکی پێشمەرگەی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، ڕادەستی حکومەتی ئێران کرد و هەموو پێشمەرگەکان لە سێدارە دران.ل173
یەکێکی تر لەو نموونانەش باس دەکات و دەڵێت:
محەمەد دڵشاد کە بە میرزا دڵشادی ڕەسولی ناسراوە و لە سەردەمی کۆماری مهابادا وەکو کەسایەتییەکی سیاسیی و رووناکبیر دەرکەوتووە، شەوێک ئاغایەکی پشدەر (ع.ع) کە دەستی بوو، بەناوی کارێک بردیە دەرەوەی قەڵادزێ، لە گوندی هێڵشێ، ڕادەستی پێشمەرگەی پارتی کرد و جوانەمەرگیان کرد. ئەو جۆرە تیرۆرە دیاردەیەکی نوێ بوو، سەرەتا سام و ترسیان لە کۆمەڵدا بڵاوکردەوە، بەڵام ئەوەندە دووبارە کرانەوە، بوونە بەشێک لە ژیانی خەڵکی، ئەمەش سەرەتای داڕمانی ئەخلاقی، ویژدانی، کۆمەڵایەتی، ئینسانی بوو لە باشووری کوردستان، کە بزاڤی چەکداری دایهێنا و تائەمڕۆش ، بە گوڕ و تینی زۆرترەوە بەردەوامە. ل61
بەداخەوە ئەمڕۆ کەسایەتی ڕۆشنبیر و سیاسی کوردستانی تورکیا و سوریا، لەلایەن پارتییەوە ڕادەستی ڕژێمی تورکیا دەکەنەوەو تیرۆریان دەکەن.

زیندان و دیل کوشتن

لایەنێکی دزێوی تر بزووتنەوەی چەکداری دیل کوشتنە، لەمبارەیەوە نووسەر کۆمەڵێک نموونەی باسکردووە:
لەساڵی 1973 12 کادری حشع کە خەڵکی هەشت پارێزگای عێراق بوون، دوای تەواوکردنی خوێندن لە یەکێتی سۆڤێت و وڵاتانی سۆشیالیستی بەڕێگای سوریا گەڕانەوە عێراق، عیسا سوار کە فەرماندەی پارتی بوو لە بادینان، هەموویانی گرت و بە بڕیاری مەلا مستەفا ، بەدیلی کوشتنی.،،
پارتی لە کوردستان کەوتە گرتن و پەلاماردانی حزبی شیوعی و تۆمەتی جاشایەتی دایە پاڵ ئەو حزبە، کەچی خۆی سێ ساڵ بوو بەشداری حکومەت بوو، لەگەڵ حزبی بەعس هاوپەیمان بوو. پارتی دەیان کادیر و ئەندامی حزبی شیوعی بۆ زیندانی بەدناوی خەڵان و ڕایات نارد و لەوێ ئەشکەنجە دران. هاوڕێ عەبدولڕحمان خدر بانەیی، لەوێ بە ئەشکەنجە شەهید کرا.ل194

حزبی شیوعی

جگە لە پارتی و بنەماڵەی بارزانی، نووسەر لەم کتێبەدا ڕەخنەی زۆر لە سیاسەت و فیکری حزبی شیوعی دەگرێت. بەحوکمی ئەوەی نووسەر هەر لە قۆناغی هەرزەکارییەوە تێکەڵەی ژیانی سیاسی دەبێت ئەویش لەڕێگەی حزبی شیوعییەوە، هەتا پاییزی تەمەنی لەم حزبەدا دەبێت، دواتر واز لەم حزبە دەهێنێت. بۆیە پانتاییەکی باشی بۆ ئەم حزبە داناوە و بە چاوێکی ڕەخنەگرانەوە سەیری فیکر و سیاسەت و مێژوو، خەبات، سەرکردایەتی ئەم حزبە دەکات.

ئەو باسی سێ خاڵی بەهێز و لاوازی حشع" کورتکراوەی حزبی شیوعی"

یەکەم: حزبێکی بە ئەزموونی عێراقی بوو، پێگەی بەهێزبوو لە کوردستان و شارەکانی عیراق و ڕێکخراوی نهێنی هەبوو.

دووەم : پەیوەندی فراوانی عەرەبی و ناوچەیی و جیهانی هەبوو، بەتایبەتی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتانی سۆشیالیستی.

سێهەم: بەشێک نەبوو لە شەڕ و کێشەی نێوان ئەو هێزە سیاسیانەی کوردستان.ل289

سێ خاڵی لاواز

هەروەها باسی سێ خالی لاوازیشی دەکات:

یەکەم: گرفتی سەرکردایەتی

لەناو حزبی شیوعی و ڕەنگە حزبەکانی کوردستانیشیەتی دا، هەندێک کەس لەبەر توانا، شارەزایی و لێهاتوویی نەکرابوون بە ئەندامی سەرکردایەتی و کاری گرنگیشیان پێ درابوو، بەڵکو لەبەر لاوازی و دەستەبەندی و گوێڕایەڵی کوێرانە، یان بەهۆی جاسووسیکردن بەسەر هاوڕێکانیانەوە، خرابوونە ئەو شوێنە. سەرکردایەتی حزبی شیوعی لە کوردستان، لەڕووی هزری و خوێندەوارییەوە لەچاو زۆرینەی سەرکردە عەرەبەکانی ناو حزبی شیوعی کەلکەخوێنەوار بوون، پێنج کەسیان تەنانەت قۆناغی سەرەتاییان تەواو نەکردبوو. توانای پێشبینی و لێکدانەوەیان زۆر کەمبوو. ئەوان ڕاهاتبوون لەسەرووی خۆیانەوە بڕیاریان بۆ بێت و وەکو سەرباز جێبەجێی بکەن، بۆیە لە هونەری بڕیاردان شارەزا نەبوون.ل291

دواتر دەڵێت: ئەو سەرکردانەی خۆیان ئەهلی ئەو کارە نەبوون، نەشیان دەهێشت لەترسی لەدەستدانی پێگە و ئیمتیازاتیان، سەرکردەی سیاسی _مەیدانی لاو دەربکەون، جگە لە بەهادین نووری، کەسیان لە خۆی ڕانەدی لەگەڵ پێشمەرگەدا بە گوندەکانی کوردستاندا بگەڕێت و تێکەڵاوی خەڵک بێت، یان لەگەڵ پێشمەرگەکاندا چالاکی سەربازی بکات، پێشمەرگەکان ئەوەیان بە کەماسی دەزانی، ئەوان دەیانبینی چەندان

ئەندامی سەرکردایەتی کۆمەڵە و یەکێتی و سۆشیالیست، شانبەشانی پێشمەرگەکانیان، لەگەرمیانەوە تا دەشتی هەولێر دەگەڕێن و بەشداری چالاکی سەربازی دەکەن، هەندێکیان لەگەڵ پێشمەرگە بریندار و شەهید دەبن، کەچی زۆرینەی سەرکردایەتی حزبی شیوعی لە دەرەوەی وڵاتن یان لەسەر سنووری ئێران خۆیان مەڵاس داوە، چاوەڕێ دەکەن کەی نۆرەیان بێت، بۆ چارەسەری پزیشکی یان کۆبوونەوەی کۆمیتەی ناوەندی بچن بۆ سوریا و یەکێتی سۆڤیەت چوار مانگ زیاتر لە دەرەوەی وڵات بمێنێتەوە.ل292

دووەم : دژایەتی ئایدۆلۆژی

نووسەر پێی وایە سەرانی حشع لەرووی ئایدۆلۆژییەوە زۆر لاواز بوون، لەمەدا باسی ئەوەدەکات کە بە ناڕەوا دژایەتی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستانی کردووە، لەجیاتی ئەوەی لێی نزیک بێتەوە کەچی دژایەتی کردوون ئەمەش هەڵەیەکی ئایدۆلۆژی بووە.

سێهەم: گرفتی هاتوچۆ و پێداویستی پێشمەرگە

بەهۆی ئەوەی رژێمی ئێران ئامادەنەبووە هاوکاری حشع بکات، کێشەی هاتووچۆ و پێداویستی پێشمەرگەی بۆ حشع دروستکردووە، هەروەها رێگای سوریاش لەلایەن پارتییەوە کۆنترۆڵکراوە، هەربۆیە ئەوان ناچاربوون نزیک ببنەوە لەپارتی. ئەمەش لەرووی سیاسییەوە زەرەری زۆری لەم حزبە داوە.

پشتئاشان

لەبارەی کارەساتی پشتئاشان زۆر نووسراوەو زۆریش قسە کراوە، من بیرەوەری زۆربەی سەرکردەکانی ی.ن.ک و حشع م خوێندۆتەوەو هەریەکەیان بەجۆرێک باسیان کردووە، هەروەها هەر لایەنە و ژمارەی قووربانی دەنووسێت، بەڵام رەفیق سابیر بەشێوەیەکی ئەکادیمی و دوور لەهەست و سۆز و بەدیدێکی ڕەخنەگرانەوە سەیری ئەم شەڕەی کردووەو هۆکارەکانی باسکردووە.

نووسەر دەڵێت:

پارتی لە شەڕی نێوان ئێران و لەگەڵ حزبی دیموکرات و کۆمەڵە، هەروا لە شەڕی عێراق و ئێراندا، هاوسەنگەری لەشکری ئێران بوون و کۆمەکیان دەکرد، بۆیە لە مەیدانی سیاسی عێراق و کوردستانی ئێراندا لایەنێکی بێزراو بووە، بۆیە زۆر بەلایەوە گرنگ بوو لە حشع نزیک بێتەوەو بیخاتە ناو بەرەی جودەوە ل303

لەمەشدا نەزانی و کورتبینی سەرکردەکانی حشع رۆڵی خراپیان بینیووە:

نووسەر دەڵێت:
لە هاوینی1981 کۆنە جاشێک بەناوی (عەبدوڵا ماولی) پەیوەندی دەکات بەحزبی شیوعییەوە، پێشتر دوو پێشمەرگەی یەکێتی رادەستی حکومەت کردبوو لەسێدارە درابوون. ئەمەش گرژی لەنێوان یەکێتیو شیوعی دروست دەکات،
مانگێک دوای ئەو رووداوە ئەحمەد بانیخێڵانی، بەرپرسی مەکتەبی هەرێمی کوردستان بۆ کۆبوونەوەی بەرەی جود دەچێتە ئێران و لەو کۆبوونەوەیەدا چەند بڕیارێکی سەربازیی ترسناک د□رد□ت، کە راستەوخۆ حزبی شیوعی لەڕووی سەربازییەوە بەتەواوەتی دەخاتە سەنگەری پارتی و سۆشیالیست و بەرەی دژ بەیەکێتییەوە". یەکێک لەو بڕیارانەی لەو کۆبوونەوەیەی (جود) د□رد□ت ئەوەیە کە ناوچەی باڵەکایەتی و دەرگەڵە و گەڵاڵە بکرێتە ناوچەیەکی کۆنتڕۆڵکراوی (جود). پارتی 600 چەکدارو سۆشیالیست300 بن□ر□ن□ بنکەی پشتئاشان بۆ لای هاوڕێیانی حزبی شیوعی. ئیتر لەوکاتەوە "لەشوباتی 1982ەوە حزبی شیوعی بێلایەنی خۆی لەدەست داو چووە بەرەی پارتیو سۆشیالیستەوە".
لەدەستپێکی شەڕەکەدا هێزێکی سۆشیالیست بارەگایان لەپشتئاشان بوو، بەدزی و بێ ئەوەی حزبی شیوعی ئاگادار بکەن هەڵاتبوون… پارتی هێزی نەنارد. پێشمەرگەکانی حزبی شیوعی دوو رۆژ قارەمانانە بەرگریان کرد. دواتر بەچیای قەندیلدا، بەناو بەفرو زریاندا هەڵگەڕانو بەرەو دیوی ئێران شۆڕ بوونەوە. لەو شەڕەدا 60 کادێرو پێشمەرگەی حزبی شیوعی شەهید بوون… سەرکردایەتی حزبی شیوعی، نامەسئولانە خۆی و کادێر و پێشمەرگەکانی هاویشتە شەڕێکەوە، کە شەڕی ئەو نەبوو… سەرکردایەتی حزبی شیوعی، بەهاندانو پشتئەستوور بوون بەهێزی پارتیو سۆسیالیست چووە ناو شەڕ، کەچی ئەوان لەپشتئاشان بەتەنیا بەجێیانهێشت، دوای پشتئاشانیش لەناوچەکە هەڵاتن. تا کارەساتی پشتئاشان حزبی شیوعی لە کوردستان، دووەم هێزی سیاسی و چەکداریی بوو، دوای ئەوە لاواز و زەبوون کرا، پارتی و سۆشیالیست، لە کوردستان بوونە هێزی دووەم و سێیەم.ل318
دواتریش زیاتر دەڵێت:
دوای کارەساتی پشتئاشان، مەکتەبی هەرێمی حزبی شیوعی و مەڵبەندی پێشمەرگەکانی هەولێر، چوونە ناوچەی بارزان،، بەڵام چەکدارانی پارتی،لەگەڵ سوپای پاسداران،چوونە سەریان و بەزەبری چەک، ناچاریان کردن لەماوەی شەش ڕۆژدا ناوچەکە بەجێ بهێڵن. بەم جۆرە پارتی، بەکۆمەکی پاسداران، پاداشتی حزبی شیوعی دایەوە،،ل319
بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا نووسەر دەڵێت:
هەڵە و بەرپرسیاریی سەرکردایەتی حزبی شیوعی لە شەڕی نێوخۆدا هەرچەندێک بوو بێت، ناتوانێت پاکانە بۆ تاوانی پشتئاشان بکرێت،

ئەمە پەڕەیەکی ڕەشە بۆ نێوچاوانی یەکێتیی نیشتمانییەوە.ل323

عەزیز محەمەد

یەکێک لە سەرکردە دیارەکانی عیراق و کوردستان عەزیزی محەمەد بوو، ئەو بە ماوەی 30 ساڵ سکرتێری حشع بووە، هەربۆیە بەشێک لە مێژوونوسان ئەباڵی لاوازی حزبەکە دەخەنە ئەستۆی ئەو.

ڕەفیق سابیر لەمبارەیەوە دەڵێت "دوای ئەو شکستە، لەناو حزبی شیوعیدا کۆمەڵێک کێشەی کۆن و نوێی سیاسی، ڕێکخراویی و فیکری دەرکەوتن، کە حزبیان لاوازتر کرد، ساڵی1984 کۆنگرەی چوارەمی حزبی شیوعی لەشاخ بەسترا. پێش کۆنگرە بەهادین نوری و مەلا عەلی بەپاڵ لەحزب وەدەرنران. لەو کۆنگرەیەدا بەناوی کاری نهێنییەوە، دەسەڵات درا بەعەزیز محەمەد، کە دە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حزبەکە دیاری بکات، بێ ئەوەی هیچ کەسێک ناوەکانیان بزانێت. عەزیز محەمەد بەدەنگی ئەو دە ئەندامەی کۆمیتەی ناوەندی، توانی لەناو کۆمیتەی ناوەندی، هەڵبژاردنەوەی خۆی بەسکرتێری یەکەمی حزبەکە، مسۆگەر بکات. هەروا توانی ئەو کەسانەی خۆی مەبەستی بوو، لەمەکتەبی سیاسی دابنیشێنێت، هەر کەسێکیشی بەدڵ نەبوو کەنارنشینی بخات. بەو جۆرە عەزیز محەمەد و بەرپرسانی تر کە حزبیان تووشی شەڕی نێوخۆ کرد، لەجیاتی ئەوەی سزا بدرێن، لەسێبەری شاخ و لەسایەی تفەنگدا، کرانەوە بەسەرکردەی حزب و ئەندامی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندی. ئەوان لەو شکستەشدا، وەکو بەرزەکی بانان بێ دەرچوون".ل322.323

دواتریش هۆکاری وازهێنانی عەزیز محەمەد لە سکرتارییەتی حزب باس دەکات و دەڵێت:

دوای هەڵوەشانەوەی بلۆکی سۆسیالیستی و تێکشکانی حزبەکەی لە هەڵبژاردنی پەرلەمان، هیوای بە حزبی شیوعی نەمابوو، بەلای زۆرەوە لەبەر ئەو هۆکارە وازی لە سکرتێری حزبەکەی هێنا، کە وەک قاوغێکی بێ ناوەڕۆکی لێ هاتبوو،ل448

کارەساتی هەکاری

خاڵێکی سەرنجڕاکێشی تر کە لەم کتێبەدا بۆم دەرکەوت، قسەکردنە لەبارەی کارەساتی هەکارییەوە. ڕەفیق سابیر بەشێوەیەکی تر باسی هۆکاری ئەم کارەساتە دەکات و دەڵێت:

ئێران لە کۆنەوە چاوی لە عێراق بڕیوە، بە قووڵایی خۆیی و بواری بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆی زانیوە و دەزانێت، لەڕێگەی بزاڤی چەکداری کوردستانی عیراقەوە، توانیویەتی عیراق ئازار بدات و ملکەچی بکات، بۆیە تا بتوانێت ڕێگە نادات هیچ بزاڤێکی چەکداری لە کوردستانی

عیــراق ئەگەر خۆی کۆنتڕۆڵــی نەکــات، بەردەوام بێــت، پەلامــاردانی یەکێتی نیشتمانی لە هەکاری، لەلایەن چەکدارانی پارتییەوە، بەو ئامانجە بوو کە دەستی سوریا لە کوردستانی عیراق ببردرێت.
بە بڕوای من ئەگەر یەکێتی بە کەمێکی سوریا پەنای بە کاری چەکداری نەبــردایە، دەوڵەتــی ئێــران ڕێگەی نەدەدا ســەرانی پــارتی، کە ئاشبەتاڵیــان کردبــوو لەبــن دەســتی و چــاودێری دەزگــای جاسووســیی ساواکدا بوون، چەک لەدژی عیراق هەڵبگرنەوە، ،ل300

بزووتنەوەی چەکداری نوێ

نووسەر ڕەخنە تەنها لە بزووتنەوەی چەکداری کۆن ناگرێت، بەڵکو ڕەخنە لە بزووتنەوەی چەکداری نوێش دەگرێت کەدوای ئاشبەتاڵ دروست بوو. لەمبارەیەوە دەڵێت:
بزاڤی چەکداری کورد لە باشووری کوردستان، بۆ دووەم جار، بەبێ هیچ مەرج و ڕێکەوتنێکی سیاسی، چارەنووسی خۆی خستە دەستی ئێران، کە بە شێوەی ئامڕازێک دژی عێراق بەکاریهێننا.
دواتریش دەڵێت:
ئەمریکا و هاوپەیمانان لە شەڕی کەنداودا، لەشکری عێراقیان بەزاند و زۆنــی دژە فڕینیــان، بۆ پاراســتنی گەلــی کوردســتان لە پەلامــاری دەوڵەتی عێراق، دروست کرد. ئەگەر کەمێکی ئەمریکا و هاوپەیمانانی نەبوونایە، ئۆپۆزسیۆنی عیراقی و کوردستانی، تا ئەمڕۆ بەشێوەی ئۆپۆزسیۆنی ئێرانی، لە مەنفا دەبوون.

سەرەتای شیعر و کتێب و دڵداریی

نووسەر لە کتێبەکەیدا، تەنها باسی سیاسەت ناکات، بەڵکو واز لە سیاسەت دەهێنێت و دەچێت باسی لایەنێکی تری ژیانی دەکات کە ئەویش ئەدەبە، ئەمەش دیوێکی جوانی ژیانی نووسەر پێکدێنێت و کە یەکێکە لە قەڵەمە جوانەکانی ئەدەبیاتی کوردی.
ئەو باسی سەرەتای ئەزموونی نووسینی خۆی دەکات کە بە شیعری دڵداری دەستیپێکردووە. نووسەر دەڵێت: سەرەتای شیعر نووسینم بە نامەیەکی دڵداری دەستپێدەکات، بەڵام قەت نەموێرا ئەو نامەیە بدەم بەو کچەی بۆیم نووسیبوو. ل91

گروپی ڕوانگە

دواتر بە ووردی باسی ئەزموونی خۆی لەگەڵ گروپی روانگە دەکات، تێگەیشتــن و هەکــاری دروســتبوون، لەهەمانکاتیشــدا بەدرێــژی باســی ئەوانەش دەکــات کە بەچیــی و لەســەرچی دژایەتــی گروپــی روانگەیــان کردووە.
نووسەر دەڵێت: بەشێک لەو ڕەخنانەی بەمەبەستی سیاسی سیاسی نووسران،

بەشەکی تریان پشتیان بە تێگەیشتنێکی میکانیکیانەی ئایدۆلۆجی بەستبوو، هەندێکجار تێکەڵ بە کێشەی کەسی دەکران، بەگشتی زۆر بەی ڕەخنەکان پەیوەندییەکی ئەوتۆیان بە شیعر و ئەدەبەوە نەبوو، بەڵکو زیاتر نووسینی کۆمەڵایەتی، ئایدۆلۆجی و سیاسی بوون.ل165

شیعر و کتێب

هەروەها باس لە ئەزموونی خۆی لەگەڵ شیعر و کتێب و خوێندنەوە دەکات، چۆن ئەم سێ شتە جیهانبینی و ژیانی ئەو دەگۆڕێت. رەفیق سابیر بەشێوەیەکی ئەدەبی جوان، شیعرئامێزانە، وەسفی شیعر و کتێب و خوێندنەوەی کردووە.

نووسەر دەڵێت:

کتێب و شیعر و ئەدەبیات دونیایەکی نوێی پڕ فەنتازیا، خەون، چاوەڕوانی و هیوایان پیشان دەدام، شیعر و ئەدەبیات، ئەو شتە بایەخدارانە بوون، کە هێز و خەیاڵیان دەجوڵاندم، جوانی ژیان، ئاسوودەیی و هیوام تێدا دەبینین،ل109

شیعرو ئەدەبیات ژیانیان لەلا جوانتر و دڵگیرتر کردم، توانای جوانناسی، هاوسۆزی و مرۆڤدۆستیان پەرەپێدام و هەگری خۆشەویستیان کردم، خۆشەویستی ئینسان لەسایەی شەڕدا، نرخی فروجەکی نەمابوو، خۆشەویستی وڵات، کە وێنەی نەچیرەکی زامدار، رۆژانە خوێنی لەبەردەڕۆیی و تائێستاش ئەو نەزیفی خوێنە بەردەوامە. ل132

نووسین بایەخی وشە و دەسەڵاتی وشەی پیشان دام، گیانی مرۆڤدۆستی، پڕەنسیپی ئەخلاقی و هەستی بەرپرسیاریی بەتین کردم، سەرلەنوێ هیوای پێ بەخشیمەوە، بەو ئەنجامەی گەیاندم کە ژیان بێ هیوا، مردنێکی پڕ ئازار و لەسەرخۆیە، کوشتنی مرۆڤ، بەلای زۆرەوە کوشتنی نەتەوەیەکیش، بە کوشتنی هیواکان دەست پێ دەکات،ل 124ی

لەلایەکی ترەوە باسی ئەزموونی شیعر نووسینی خۆی دەکات، بە نموونە ئەو شیعرەی کە بە هەڵەبجە نووسیوە، سەرو ساڵێکی پێچووە تا تەواو بووە، بەداخەوە کەسێکی تر هەوڵ دەدات بیدزێت و بیکات بە ناوی خۆیەوە. شیعرێکی تری بەناوی " پرسیارە بێ وەڵامەکان" کە بە مەرگی باوکی نووسیوە، پاش 30 ساڵ تەواویکردووەل45

شاری بەغدا

رەفیق سابیر لەو نووسەرە دەگمەنە کوردانەیە کە وەسفی شاری بەغدای کردووە، بە حوکمی ئەوەی بەغدا پایتەختی سیاسی عیراق بووە، وێنەیەکی باشی لای ئێمەی کورد نەبووە، بەڵام رەفیق سابیر وێنەیەکی تری ئەم شارەمان پیشان دەدات و لەزۆر شوێندا بە جوانی وەسفی دەکات:

شاری بەغدا ناوەندی ئەدەبی و کولتووری عیراق بوو، تەنانەت ناوەندی ئەدەبی و رووناکبیری کوردیش بوو،،ل126

ئەو ساڵانەی لە بەغدا بووم باوەشم بە ژیان کردبۆوە، شاری بەغدا لە هەموو روویەکەوە لە گەشەکردن، نوێبوونەوەو گەورەبووندا بوو،،،،

لە بەغدا هەموو دەرفەتێک ڕەخسابوو ، بە ئەوەی مرۆڤ ئەگەر بتوانێت، ڕێگای ژیانی خۆی بدۆزێتەوە،ل197

دواتر هەیەکی ترمان پیدەڵێت کە بەچی هێندە بەغدای خۆشدەوێت و دەڵێت: لە بەغدا فێری ئەویندارییی بووم، زیاتر لە کچێکم ناسی، کە شادی، وزەی کارکردن و ئیلهامی نووسینیان پێ بەخشیم،،ل198

خۆشەویستیی و ئەوینداری

خاڵێکی جوانی ئەم بیرەوەرییانە ئەوەیە نووسەر پەوپەڕی ڕاستگۆیانەوە و بە سەمینەوە باسی پەیوەندییە خۆشەویستییەکانی خۆی کردووە، ئەمەش لەناو بیرەوەری زۆرێک لە نووسەران و سیاسەتمەدارەکاندا دیارنییە، لەکاتێکدا خۆشەویستی ژن و پیاو، سروشتیترین و جوانترین شتی ژیانە، بەڵام زۆرێک خۆیان لەم تەوەرە دەدزنەوە.

نووسەر دەڵێت: ئەوین خۆشی، هیوا و بڕوا بەخۆبوون بە مرۆڤ دەدات، بەڵام بێ ئازار نییە،چونکە ئەوین هەست و سۆزە، کەمتر پەیوەندیی بە عەقڵ و لۆجیکەوە هەیە،ل363

ڕەفیق سابیر لە یەکەم چیرۆکی خۆشەویستی کە کاتێک هەرزەکار بووە لە قەڵادزێ ژیاوە، هەتاوەکو دوایین چیرۆکی خۆشەویستی کە ئەکای ژنیەتی باسکردووە. ڕەفیق سابیر پانتایی زۆری بە حکایەتی خۆشەویستی خۆیی و ژنە نووسەر ئەحلام مەنسوور داناوە، وەکو خۆی دەڵێت، شتێکی چاوەڕواننەکراو بووە. نووسەر باسی ئەوەش دەکات، کە کاریگەری باشی بەسەر ئەحلام مەنسوور هەبووە و لە یەکەم چیرۆکیشدا یارمەتی باشی ئەحلام مەنسووری داوە. دوای ئەوە نووسەر لە بەغدا و بەسرە و دواتریش لە مۆسکۆ و بولگاریا، ماشەڵای لەبەت کەمێک خانمی نەتەوەکانی تر دەناسێت، لەوانە عەرەب و روس و ئەرمەنی و ئینگلیز و دواجاریش ئەکای خێزانی دەناسێت، کە ئەویش خۆی لەخۆیدا چیرۆکێکی مەم و زین ئاسا بووە، چونکە حزبەکەی لەجیاتی هاوکاری بکات، رێیەی درکی مەم و زینیان بینیووە.

چەند سەرنجێک

وەکو لە پێشدا وتم نایشارەمەوە کە ئەم بیرەوەریانە لەچاو بیرەوەری تر جیاواز بوو بەلامەوە، هەرئەمەش وایکرد کە ئەم چەند دێڕەی لەبارەوە بنووسم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم کارەش لەسەروو سەرنج و

رەخنەوە نییە.

1/ نووسەر رەخنەی توند لەسیاسەت و فیکری حشع دەگرێت، تەواوی ئەو رەخنانەش کە لە حشعی دەگرێت راستن، بەڵام کێشەکە لەوەدایە، کاتێک لەگەڵ سەرانی حزب ناگەنە دەرەنجامێکی باش لێکترازان لە حزبەکە دروست دەکەن کەسەرەتا بە ‘ شیوعییە کوردستانییەکان” دەناسرێن، دوایی پارتی کار دروست دەکەن، بەڵام ئەوەی روون و ئاشکرایە، پاشماوەیەک پارتی کار نەک ناتوانێت حشع تێپەڕێنێت، بەڵکو دواڕۆژێکی خراپتریشی دەبێت، بۆیە بە بڕوای من ئەو لێکترازانە هیچ خزمەتێکی بە بزووتنەوەی چەپ و ئازادیخوازی نەکرد.

هەروەها لەم کتێبەدا زیاتر رەخنە لە سیاسەت و فیکری حشع گیراوە، هیچ باسی گیانفیدایی و قووربانییەکانی ئەندام و لایەنگرانی ئەم حزبەی نەکردووە، دەبوایە نووسەر هەروەک چۆن پانتایی باشی بۆ رەخنە و گلەیی لە سەرانی ئەم حزبە گرتووە، کەمێک باسی خەبات و تێکۆشانیشی ئەم حزبەشی بکردایە بەتایبەتی هەستی شۆڕشگێڕی ئەندام و لایەنگرانی.

2/ نووسەر لەهەندێک شوێندا زۆر گشتگیرانە قسە دەکات، ئەو وەکو کەسێکی ئەکادیمی نەدەبوو بەوشێوەیە قسە بکات،دەبوو ئەکادیمی تر قسەی بکردایە بۆنموونە لەبارەی کەسایەتی تاکی کوردییەوە دەڵێت: دوو فاقییەکی سەیر لە کەسایەتیی مرۆقی کورددا هەیە، کە لە باشووری کوردستاندا بینیومە، کەسێک گوایە کوردایەتی دەکات یان پێشمەرگەیە، کەچی دەبێتە جاش. ل 226

مەرج نییە ئەم تێڕوانینە بەسەر هەموو ئەوانەدا بسەپێت کە چەکی پێشمەرگایەتییان کردۆتە شان، چونکە خەڵکانێکی زۆریش بۆ ئامانجی پیرۆزی بوونەتە پێشمەرگە، بۆیە تێگەشتنێکی گشتگیرانەیە.

لە شوێنێکی تردا دەڵێت:

مێژووی کورد پێش هەر شتێک، مێژووی شەڕی نێوخۆی نێوان خێڵ و بنەماڵە و میرنشینەکانە، کە بە کۆمەک و هاندانی دەوڵەتی عوسمانی یان ئێرانی، وێنەی مورتەزەقە لەنێو خۆیاندا و لەگەڵ یەکتر شەڕیان کردووە، 93،

ئەمەش گشتگیر و خراپە، چونکە مێژووی کورد خاڵی جوانیشی تێدایە تەنها مێژووی شەڕی خێڵەکان نییە.

لە شوێنێکی تردا نووسەر دەڵێت: وەکو دەوترێت لە جەنگی ئێران و عێراقدا، دوو ملیۆن کەس کوژران، هەردوو وڵات 400 ملیارد دۆلاریان خەرج کرد، عیراق سەد میلیارد دۆلار زیاتر بۆ دەوڵەتانی کەنداو و فەرەنسا و یەکێتی سۆڤیەت قەرزاربوو.ل 414

نووسەر ئەم هەموو ژمارانەی نووسیوە بەڵام هیچ سەرچاوەیەک دیاریی

نەکردووە، من لەو باوەڕەدام کە ئەو ژمارانەش موبالەغەی پێوە کراوە، ناکرێت تۆ وەکو نووسەرێک پشت بە "وەکو دەوترێت" ببەستیت، بەتایبەتی کاتێک باسی مێژووی جەنگێکی 8 ساڵەی ناسراوی جیهان دەکەیت.

3/ نووسەر تێگەیشتنی تایبەتی خۆی هەیە بۆ ڕەخنە هەیە، لە زۆر حاڵەتدا ڕەخنەی کوردی بە لاواز دادەنێت، بەڵام ئەوەی مایەی سەرنجە نووسەر لە تەواوی کتێبەکیدا نووسینی زۆر نووسەری کورد و ئەورووپی داناوە کە لەبارەی شیعرەکانییەوە نووسراوە، بەڵام هەموویان زیاتر ستایشی نووسەر دەکەن.

4/ لەڕووی شیعریشەوە ئەوەی ڕوون و ئاشکرایە، بەداخەوە ماوەی چەندین ساڵە، ئەمە شیعرێکی نوێی هاوشێوەی ئەوانەی پێشووی شاعیرمان نەدیوە، لەهەمانکاتیشدا ئەو هەموو کارەسات و ماڵوێرانییە بەسەر کوردی چوار پارچەدا هاتووە، شاعیر نەیتوانیوە شیعرێکی هاوشێوەی ئەوەی هەڵەبجە بۆ ئەو کارەساتانە بنووسێت، بۆیە لەو باوەڕەدام ڕەفیق سابیر لەڕووی شیعرییەوە ئەم چەند ساڵەی دوایی، لەچاو ساڵەکانی تری، کەم بەرهەم بووە.

5/ کاتێک باسی هۆکاری توندتیژی کۆمەڵگەی عێراقی دەکات، تەنها باسی هێرش و پەلاماری خێڵە بەدووە عەرەبەکان دەکات و بەهۆکاری سەرەکی ئەم توندتیژییەیان دادەنێت، بەڵام لەڕاستیدا ئەگەر سەیری مێژووی عێراق بکەین، تەنها خێڵی بەدەووی عەرەب پەلاماری نەداوە، عێراق لە مێژوویدا، بەر هێرشی وەحشیانەی مەغۆلەکان، تورکە عوسمانییەکان، سەفەوییەکان کەوتووە، ئەوانیش وەحشیگەریی و دڕندەیی زۆریان لە عێراقدا کردووەو کاریگەری زۆر خراپیشیان لەسەر کۆمەڵگەی عێراقی داناوە.

دوا قسە

بەدڵنیاییەوە ئەم کتێبەی ڕەفیق سابیر یەکێکە لە کتێبە باشەکان کە لەبارەی مێژووی سیاسی و ئەدەبی کوردییەوە نووسرابێت، زۆر گرنگە نەوەی نوێ ئەم کتێبە بخوێننەوە، هەتاوەکو دیوێکی تری ڕووداوەکانی پێشوتریان دەستبکەوێت.

لەبارەی گرفتەکانی ڕێنووس و خاڵبەندییەوە.. فەرەیدوون سامان*

وەک چۆن ئەمەی کورد نیشتمانەکەمان بەسەر چەند وڵاتێکدا بەشکراوە، زمانی نەتەوەی سەردەست باڵادەستیی بەسەر زمانەکەماندا هەیە، زمانەکەمان بەسەر چەند زار و بنزارێکی سەرەکیدا دابەش بووە و هەریەک لەو زارانەش خاوەنی خەسڵەتێکی تایبەتی خۆیانن کە ڕەنگدانەوەی فرەچەشنیی فەرهەنگی و جوگرافیای گەلەکەمانە. مخابن هێشتا زمانێکی پێوەرمان بە گشت زار و بنزارە کوردییەکان نییە. هاوکات دەبینین لە ڕووی ئەلفوبێ و ڕێنووسیشەوە، ڕێنووسێکی پێوەر و هاوبەشمان بۆ نووسینی تێکستەکانمان نییە. بە دڵنیاییەوە بڵاوبوونەوەی بەرفراوانی جوگرافیایی زمانی کوردی یەکێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی فرەچەشنیی زارە کوردییەکان، بەو پێیەی هەر دەڤەرێک و ناوچەیەک بە سروشتی خۆی، شێوەزاری تایبەتیی خۆی پەرە پێ داوە، ئەوەش ڕەنگدانەوەی مێژوو و ڕۆشنبیریی ناوازەی خۆیەتی. هەر بۆیەش زمانی کوردی بە یەکێک لەو زمانانە دادەنرێت کە دەوڵەمەندە بە فرەچەشنیی فەرهەنگی.

فرەچەشنیی شێوەزارەکان لە زمانی کوردیدا بەڵگەی دەوڵەمەندیی فەرهەنگییە. ئەم فرەچەشنییە ڕەنگدانەوەی مێژووی دوورودرێژی کوردە، بە درێژایی سەدەکان کارکردنە لەگەڵ فەرهەنگ و گەلانی جۆراوجۆردا. چونکە لە ڕێگای ئەم زارانەوە، مرۆڤ دەتوانێت لە مێژووی کورد و شارستانییەتەکەی و کارلێکی لەگەڵ ژینگەی دەوروبەریدا بگات.

زمانی کوردی جگە لە فرەچەشنیی شێوەزار، میراتێکی دەوڵەمەندیی ئەدەبی لەخۆ دەگرێت کە لە ژانرەکانی شیعر، ئەدەبیاتی فۆلکلۆر و چیرۆکی مێژوویی پێک هاتووە. ئەم میراتە ئەدەبییە گوزارشت لە حیکمەت و ئەزموونە مرۆییەکانی گەلی کورد دەکات، هەروەها ڕەنگدانەوەی جوانی زمان و هێزی لە دەربڕینی هەست و بیرەکاندایە.

سەرەڕای ئەم دەوڵەمەندییە زمانەوانی و فەرهەنگییە، زمانی زمانەکەمان بەرەو ڕووی چەندان ئاستەنگ دەبێتەوە، لەوانە هەوڵدان بە پەراوێزخستن و گۆشەگیریی زمانەوانی کە بە درێژایی مێژوو بەر کەوتووە. بەڵام هەوڵەکان لە لایەن خودی ڕۆشنبیرانی کوردەوە بە

پاراستنی زمان و بەرەو پێشبردنی و بەکارهێنانی لە هەموو لایەنەکانی ژیاندا. پاراستن و پەرەپێدانی ئەم زمانە ئەرکێکی گرنگە بۆ دەستبەرکردنی بەردەوامیی ئەم میراتە فەرهەنگییە بۆ نەوەکانی داهاتوومان.

یەکێک لەو بەربەست و ئاستەنگانەش نەبوونی ئەلفوبێیەکی یەکگرتوو هەروەها ڕێنووسێکی یەکگرتووە بۆ گشت زارە کوردییەکان بە تایبەتییش لە دامەزراوە چاپەمەنییەکانی وەک ڕۆژنامە و گۆڤار و هەروەها ئێستاشی لەگەڵدا بەت هەبوونی ئەو هەموو وێبسایت و کەناڵە کوردییە جیاوازانە دیاردەیەکن وەڕای هەبوون واڵایی و بەرفرەیی و پەراوێزێکی ئازادی نووسین و دەربڕین، هاوکات لە دەلیقەی بەکارهێنانی ڕێنووسدا کێشەیەکی چارەسەر نەبوون، کە بە داخەوە زۆر جار خودی ئەو نووسەرانەی کە باس لە گرفتەکانی ڕێنووسی کوردی دەکەن یان ئەو دەزگا ڕۆشنبیرییانەی کە ساڵانە بە دەیان کتێب چاپ دەکەن و ڕێنماییەکانی ڕێنووس و خاڵبەندی پارڤە دەکەن ڕووبەڕووی هەمان هەڵە و کێشەی ڕێنووس دەبنەوە.

دوای پتر لە سەدەیەک لە بزاڤی چاپەمەنی کوردیدا، تەنانەت بەر لە سەرەتای بیستەکان و دەسەڵاتی حکومڕانی شێخی نەمر تا دەگات بە ئێستا زمانی کوردی بە چەندان قۆناغ و شێوازی ڕێنووس و خاڵبەندیدا تێپەڕیوە، ئەگەر جاران دەقی نووسین بە کەشکۆڵ یان بەڵگەنامەی مێژوویی بە ڕێنووسی کلاسیکیی کوردی دەنووسرا، کە پتر لە ژێر هەژموونی ئەلفوبێ و ڕێنووسی عەرەبی و فارسیدا بوو، ئەوا دواتر بە هەوڵی زانایان و زمانناسان و ئەدیبانی کورد تا ڕادەیەکی باش ڕێنووسی کوردی لە نووسین و چاپەمەنییەکاندا سەرباری هەندێک گۆڕانکاریی لێرە و لەوێ، بەڵام لە دوای ساڵانی هەفتای سەدەی ڕابردووەوە هێشتا وەکوو پێویست هەر سەقامگیر نەبوو، ئێستا لە چاپەمەنی کوردیدا لە ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێبە چاپکراوەکان سەرباری ئەوەی کەمترین کێشەی ڕێنووسمان هەیە، بەڵام دیسانیش جار جار لەو بڵاوکراوانەدا ڕووبەڕووی دیاردەیەک دەبینەوە ئەویش هەبوونی فرەڕێنووسی یان هەڵەی ڕێنووسییە لە تێکستەکاندا، واتە هەر دەزگایەکی ڕاگەیاندن، ڕۆژنامەوانی و فەرهەنگی بە گۆڤار و ڕۆژنامەو بڵاونامەکانیانەوە، تەنانەت هەر نووسەرێک بە ڕەچاوکردن و جێبەجێکردنی ئەو ڕێنماییانەی کە پێشتر لە ئەکادیمیای کوردی یان دەزگای سەردەمەوە چاپ و بڵاو دەکرانەوە، دواجاریش ئەو کتێبانەی مامۆستا دیاکۆ هاشمی و دکتۆر نەریمان عەبدوڵڵا، ڕەنگە ئێستا ناوی نووسەرانی دیکەم لەبیر نەبێت، کە لە سەر ڕێنووس و خاڵبەندی بە چاپیان گەیاندووە، دیسان لە بڵاوکراوە کوردییەکاندا تەنانەت لە خودی گۆڤاری (ئەکادیمیای کوردی)یشدا، بە نموونە،

ڕووبەڕووی کۆمەڵێک گرفتی هەڵەی ڕێنووس و خاڵبەندی دەبینەوە، ئەویش هەندێک جار سەبارەت بە خەمساری و یان نەزانینی بەکارهێنانی ئەو نووسەرانەی کە بەشێکی زۆریان هەڵگری بڕوانامەی باڵان لە زمان و ئەدەبیاتدا لە تێکستە هزرییەکانیاندا بەکاری دەهێنن، ڕووبەڕووی هەمان ئاستەنگ دەبینەوە کە کێشەی هەڵەی ڕێنووس و خاڵبەندییە، بێگومان هەبوونی ئەو هەڵانەش کەم و زۆر کاریگەریان لەسەر گەیاندنی چەمک و واتاکانی بابەتەکە هەیە، تەنانەت جاری وا هەیە هەر زۆر بە هەڵەش واتایەکی پێچەوانە بە خوێنەران دەگەیەنێن، هەڵە بەکارهێنانی خاڵبەندییش لە هەر دەقێکی ئەدەبی یان هزریدا، هەمان کێشە و گرفتی گەیاندنی چەمک و واتاکانی لێ دەکەوێتەوە.

ئێستا لەو بەشەی باشووری کوردستاندا کە بە زمانی کوردیی ناوەند دەنووسین و دەخوێنین و بڵاو دەکەینەوە، ڕاستە وەک ڕێنماییی ڕێنووسێکی پێوەر و ستانداردمان هەیە و بەڵام دیاردەی هەبوونی ئەو هەموو هەڵە ڕێنووسییە هۆکارەکەی چییە، تا چەندیش کاریگەریان لە سەر زمانی ستانداردی کوردیی ناوەند-زاری سۆرانی، چونکە لەو بەشەی دەڤەری بادینان تا ڕادەیکی زۆر سەبارەت بە جیاوازیی هەندێک پەیڤ و زاراوە و دەستەواژە و دەربڕین، ڕێنمایییەکانی ڕێنووسیش جیاواز دەبن.

ئێمە لە ئەزموونی دەرکردنی گۆڤارەکەمان (گۆڤاری زمانناسیی وەرزی_زمان و زار)، نووسینی زۆرینەی ئەو نووسەر و توێژەرە بەڕێزانەی کە لەو گۆڤارەدا وتار و توێژینەوەکانیان بڵاو دەکەنەوە، ماڵیان ئاوا بێت، بەڵام هەمیشە مەرجی سەرەکیی بڵاوکردنەوەی بابەتەکانیان ئەوە بووە کە بە هیچ شێوەیەک نابێت ئێمە دەسکاری ڕێنووسەکەیان بکەین، ئەم داواکارییەش وای لە ئێمە کردووە بەرانبەر هەڵەیەک دەستەوسان بین کە خۆمان قەناعەتمان پێی نییە و نەبووە، بەڵام بە بەردەوامی و شکۆی گۆڤارەکەمان ناچاریش بووین لە سەر خواستی ئەوان وەک خۆیان دەقەکانیان بڵاو بکەینەوەـ هەر بۆ دڵنیایییش من نامەی هەموو ئەو بەڕێزانەم لایە کە جەخت لە داواکارییەکانیان دەکەنەوە کە نابێت دەسکاریی شێوازی ڕێنووسەکانیان بکرێت، دیارە ئەو هەڵەچنە بەڕێزانەش کە خۆبەخشانە لەو گۆڤارەی ئێمەدا هاوکار بوون، سەرباری شارەزایی و ئەزموونیان لە بواری ڕێنووس و خاڵبەندیدا، بەڵام چونکە ئەوانیش دووچاری هەمان هەڵە دەبنەوە هەرچەند هەریەکەو بە پێی توانا و کارامەیی و ئەزموونی خۆیان بەو کارەدا ڕاپەرموون، بەڵام هەبوونی چەند هەڵەیەکی ڕێنووسی کە ئەم دیاردەیە لە زۆرینەی چاپەمەنییە کوردییەکاندا بە زەقی بەدی دەکرێت، تا ڕادەیەک مایەی ڕەنجاندنی بەشێک لە خوێنەران و نووسەرانیش بووە. لەوانەش خودی خۆم، ڕەنگە

هەبوونی هەڵەیەکی چاپ یان لە کاتی فەنتگۆڕیندا هۆکارێکی سەرەکی بووە کە بە سەر هەڵەچنی گۆڤارەکەی ئەمەدا تێپەڕ بووبێت، دیارە ئەمەش لە بایەخی هەوڵەکانی ئەمە بۆ بەردەوامیی دەرچوواندنی ئەو گۆڤارە کەم ناکاتەوە، کە هاوکاران و هاوڕێیانی نزیک لەو گۆڤارەی ئێمە دەزانن بە چی دەردەسەرییەک ئەو گۆڤارە زمانناسییە دەردەکەین لە پەیوەندیی بەردەواممان بۆ دابینکرنی وتار و توێژینەوە زمانناسییەکان، چونکە خوێنەرانی هێژا و نووسەرانی دڵسۆزی پێیف و زمانی کوردی دەزانن کە نووسین لە بواری زمانناسیدا چونکە کاری ئیلیتە (نوخبە)یە، تا ڕادەیەکیش توێژینەوەی زمانناسیی پێویستیی بە چەندان پەراوێز و سەرچاوەی زانستی هەیە و پرۆسەکارێکی دەگمەنیشە واتە ئەگەر ئاوڕێک لە هەڵگرانی بڕوانامە باڵا زانستییەکانی سەر زمانی کوردی بدەینەوە دەبینین کەمترین هەوڵی نووسینی زمانناسیی لای ئەو بەڕێزانە بەدی دەکرێن، ڕەنگە بە پاساوی ئەوەش بیانووکەیان ئەوە بێت کە ئەم بەڕێزانە هەر بەتەنە بە بەرزبوونەوەی پلەی زانستی فریای توێژینەوەکانیان دەکەون، بۆیە قسەکردن لەسەر پرس و گرفتی ڕێنووس و خاڵبەندی لە بڵاوکراوە کوردییەکاندا کێشەیەکی تازە نییە، بە دڵنیاییشەوە تا ئەمەی کورد نەبین بە خاوەنی یاسایەکی چاپەمەنی کە پەیوەست بێت بە ئاساییشی زمان و ئاساییشی نەتەوەییمانەوە دواتر تا نەبین بە خاوەنی زمانێکی ستانداردی کوردی ئەستەمە لەو ڕەوشەدا بتوانین وا بە سانایی چارەسەری گرفتی ڕێنووس و خاڵبەندی بکەین و ببین بە خاوەنی ڕێنووسێکی پێوەر و ستاندارد.

- سەرنووسەری گۆڤاری زمانناسیی (زمان و زار)

کات و بەدواگەڕان و داهێنان..
عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

عەقڵی زمان چ لە زمانی ستاندارد و چ لە زمانی گشتیدا عەقڵێکی ڕێکخەرە، هەمیشە بە دوای ئەو دەستەواژە و فۆرمەلانەدا دەگەڕێت، کە بە بارودۆخەکە شیاو دەکەوێتەوە، ئەوانەی دەلالەت لە زەمەن بە مانا گشتییەکەی و بە کەی جیاوازییەکانیانەوە دەکەن. بێگومان چەمکی (زەمەن/ کات) هەڵگری کۆمەڵێك ئیشکالیەتی فەلسەفییە، لە فەلسەفەی

بوونگەرایدا بوونی مرۆڤ وەك بوونێكی زەمەنی پێناسە كراوە.
هەڵبەتە ئەگەرچی لە زمانی كوردیدا جیاوازی نێوان (زەمەن) و (كات) روون نەكراوەتەوە، بەڵام لە بیركردنەوەدا، هەمیشە زەمەن كەمێك كاتی بەدوایەكداهاتووی (جیاواز) و (ناجیاواز) دەنوێنێ!
ئەو كورتە روونكردنەوەیە، بۆ ئەوە نییە، پشتگیری قسەكەی (ژیل دەلۆز) بكەم، لەوەی، كە بە مانایەك لە ماناكان و بە بڕوای من (دەیەوێ بڵێ) جیاوازی كات بەهایەكی گەورەی لە ڕۆمانی (گەڕان بە دوای كاتی بزربوو)دا هەیە، نەك زەمەن! بەشێكی گەورەی ئەو لێكجیاكردنەوەیەی كات و زەمەن، سەرەڕای ئەوەی دەزانین هەموو راستییەكان راستی زەمەنین و ناچارین تەنها لە نێو زەمەندا بە دوای حەقیقەتەكاندا بگەڕێین، بەڵام لە دنیای داهێنانی هونەری و ئەدەبیدا راستییەكان راستی خەیاڵیین!
پرسیار ئەوەیە، كە ئایا كاتی بزربوو لای (مارسیل پرۆست) گێڕانەكی ئەدیبانەیە، بۆ دوای باوكدا؟ دەلۆز ئەو گێڕانەی پرۆست لە پلەی یەكەمدا وەك گەڕان بە دوای حەقیقەتەكاندا دەبینێ، واتە لە لیكدانەوەكانیدا، قسە لە گەڕان بە دوای باوكدا ناكات. وەك چۆن بە دوای زەمەنی دیمومەی (برگسۆنی)دا ناچێ! بەڵكو لە (دەرەوەی فەلسەفە) بەدوای ناسینی حەقیقەتی فەلسەفەوەیە! بێگومان چەمكی فەلسەفەش بە ئەفراندنەوە دەبەستێتەوە.
لێرەدا دەردەكەوێت من هەوڵدەدەم بە دوای حەقیقەتی خەیاڵی ئەدەبی (داهێنان)دا بڕۆم و (جوولەی عەقڵی زمان) لە گەڕان بە دوای كاتی لەدەستچوودا زیاد بكەم، بەو مانایەی كە چەمكی جوولەی عەقڵی زمان ڕەوتی ئاسۆیی چاوەڕوانییە باوەكان تێكدەشكێنێ. ئەو قسەیەم لەوەوەیە كە بنەمای داهێنان لە بەدواداگەڕانی جوولەی زماندا وێنەی چاوەڕوانی (لەوەی كە دێ) دەكێشێ، ئەو قسەیەشم دەلۆزانە لەگەڵ بیركردنەوەی فەلسەفی (وەك ئەوەی ئەفلاتوون لە سەركەوتن و شكەدا وێنەی دەكات) دژ دەكەوێتەوە. دەمەوێ بڵێم نهێنی زمان لە داهێناندا (لەوەی كە دێ) هەر تەنها ناكەوێتە ناوەوەی سەركەوتن و دەرەوەی دووانەكانەوە؟!
تێزی (فەلسەفە ئەفراندنی چەمكە) وەك تێزێكی دەلۆزیی، واتە چەمك هەمیشە نوێ دەبێتەوە و گوزارشت لە بەردەوامی ژیان و ماتە وزە ناكۆتاییەكانی بوون دەكات، هەر لەسەر ئەو بنەمایەش دەبێتە پێنا بە (جوولەی عەقڵی زمان) و (سێیرورەی زمان)، بەو مانایەش مرۆڤ لەسەر چەمكی هێز لە جوولەدا لەوەی كە دێ، دابەشبوونێكی هەمیشە نوێیە! نیازی من لەو بەدواداچوونەدا ئەو سەنتێزیە، كە بە مانای كۆكردنەوە و بەرهەمهێناوەی زمان و بیرێكی نوێ، هەوڵی شیكردنەوەی دەدەم.

(1)

فەیلەسوفی فەڕەنسی (هنری لویس برگسۆن) تێزی دکتۆراکەی بە ناونیشانی (هەوڵدان لەبارەی داتا راستەوخۆکانی ویژدان)ەوەیە و لەو نامەیەدا هەوڵیداوە لە ڕێگای زەمەنەوە کۆمەڵێ بابەت بخاتە ژێر لێکۆڵینەوە و چارەوە، وەك گیروگرفتەکانی ئازادی، پەیوەندی نێوان لەش و دەروون، کێشەی یادەوەری، کێشەی فیزیا، دیدی بیرکارییانە بۆ کێشەی زەمەن.

لە فیکری برگسۆندا چەمکی بەردەوامی تەوەرەیەکی بنەڕەتییە و مانای زەمەنی دەروونی یان ناوەکی، واتە زەمەنی واقیعی هەیە. درێژبوونەوەی ساتەوەختەکانی ئەو زەمەنە، بە پچڕان نوێ دەبنەوە، یەك دەچێتە نێو ئەویدیکەوە، درێژبوونەوەی زەمەن لای برگسۆن، بەشێکە لە مرۆڤ دانابڕێ، ئەزموونەکی دەروونییە، کە تەواوی هەبوون، لە بووندا جێگیر دەکات! بەو مانایەش لای برگسۆن جەوهەری ئێستا، درێژبوونەوەی رابردووە.

قسەکردن لە بارەی (زەمەن/ کات) لە نێوان برگسۆن و ئاینشتایندا گفتوگۆیەکی (سایکۆلۆژی/ فیزیاییە)، هەندە لە فیزیاییەکان دەیانەوێ تێگەیشتنێکی تاکڕەهەند بە درێژبوونەوەی زەمەن ببەخشن و ئەو کەلێنە دابخەن، کە ئەپیکەرییەکان (وەك زەمەنی ناوەکی) بە کراوەیی جێیانهێشتبوو. لای (ئەلبیر ئاینشتاین) قسەکردن لەبارەی (کات)ەوە قسەکردنە، لەسەر حەقیقەتێکی بابەتی، کە بە دەرەوەی مرۆڤەوە دەلکێ.

ئایا (زەمەن/ کات) وەك مەسەلەیەکی زانستی، وەك زەمەنی دەروونی، حەقیقەتێکی ریژەیی هەیە؟ لای ئاینشتاین زەمەنی ڕەها ساتەوەختە. بەڵام برگسۆن پێیوایە ئەوەی هەیە، بوون و پێبوون و دیموومەیە. نەبوون، لای برگسۆن بوونی نییە، چونکە کاتێك هەوڵدەدەین خەیاڵی نەبوون یان (ناشت) بکەین، ئەوە لەسەر ئاگایی خۆمان نامێنین! بەڵام (گاستۆن باشلار) پێیوایە ئێمە لەو ساتەوەختەدا دەژین، هەر لەو حاڵەتەدا هەستدەکەین، هەین. واتە لەو ساتەوەختە و بە هۆی ئەو چرکەساتەوە هەست بە بوونی خۆمان دەکەین.

کتێبی (جدلیە الزمن)ی باشلار، ل38، دیموومەی زەمەن بەو مانایەی، کە لای برگسۆن هەیە، ڕەتدەکاتەوە و دەڵێت (کات) بەیەکەوەلکاو نییە، بەڵکو بەیەکەوەنەلکاوە. چونکە بەهۆی فیکری بەیەکەوەنووساوەوە، ناتوانین بە شێوەیەکی جەوهەری بەرەو یەکێکی دیکە بگوازینەوە. یان بە مانایەکی دیکە لە داهێنانێکەوە، بەرەو داهێنانێکی دیکە هەنگاو بنێین. باشلار دەڵێ ئەگەرچی دەیموومە پێدراوی راستەوخۆی ئاگاییە، بەڵام لێرەدا دیموومە دەستەمۆیە. بەو مانایەش لای باشلار ئاگاییمان بە کات، ئاگاییە بە ساتەوەخت: زەمەن

واقیعی نییە، تەنها لە چرکەساتدا نەبێت.
واقیعی زەمەن تەنها لەو چرکەساتەدایە، یان بە مانایەکی دیکە زەمەن واقیعەکە بە چرکەسات ئابڵوقەدراوە و دەکەوێتە نێوان دوو عەدەمەوە. کەواتە کات لە نوێوە دەژی، بەڵام بەر لەوەی بژی، دەبێ بمرێ، چونکە ناتوانێ خۆی لە ساتێك بە ساتێکی دیکە بگوازێتەوە، بە ئەوەی ببەستێ دەیموومە.
(هانز جۆرج گادامەر) پێیوایە هەر کەسێك کاتی تایبەت بەخۆی هەیە، کاتێکی سەربەخۆی هەیە. (ئەمە لەپڕ بەئاگا دێین، کە کەسێك پیر بووە، یان زەمەنی منداڵی تێپەڕاندووە) بەمجۆرە گادامەر زەمەنی برگسۆنی بە زەمەنی کاتژمێر دادەنێت، زەمەنی کاتژمێریش دەکەوێتە دەرەوەی زەمەنی تایبەتیمانەوە. بڕوانە: جاستون باشلار، جمالیات الصورة، د. غادة الامام، بیروت-لبنان، گ1، 2010، ص86.

(2)
نهێنی مرۆڤ و زمان وەك نهێنییە بەردەوامەکانی داهێنان کردەیەکی چرکەساتییە، جیابوونەوەیە، دابڕانە، خەلقکردن و کردەی چوونە ژوورەوەی لەپڕە، هەموو ئەو شتە هەنووکەیانەیە… بە کورتی جیاوازی نێوان دەیموومە و ساتەوەخت جیاوازی نێوان (کار- Action) و (کردە- Acte)یە، کار بەدواداچوونێکی بەردەوامە و دەکەوێتە نێوان بڕیار و ئامانجی دەیموومەوە. کار هەر دەبێ سەرەتای هەبێ و هەر دەبێ وەك بنچینە رووداوی هەبێ. بەڵام ساتەوەخت جگە لە ئەبستراك هیچ واقعێکی نییە. دەیموومە بە پشتبەستن بە حاڵەتی چەسپاو نەبێ، وێنا ناکرێت. بەڵام کردە بەر لە هەموو شتێك بڕیارێکی راستەوخۆی هەنووکەییە، پێشکەوتنێکی داهێنەرانەیە، رووداوەکان فەرامۆش دەکات.
لەسەر ئەو بنەما فەلسەفییە و بنەمای داهێناندا دەمەوێ بڵێم مرۆڤ و زمان پەستێنراون و لە چرکەساتێکدا چڕکراونەتەوە، چرکەساتێکی هەنووکەیی کە دەکەوێتە نێوان گەڕانکارییە بەردەوامەکانی راڤەکردن و سەیرورەوە، یان بە مانایەکی دیکە داهێنانی چرکەساتی کردەیی سەرکەشانەی لەناکاوە و لە نوێوە جیهان دادەمەزرێنێتەوە. سیحر و نهێنی زمان بنەمای هەموانە و ژیان بەردەوام کراوەیە.
لێرەوەیە دەشێ دوو مەرجی چرکەساتی کردەی داهێنان دیاری بکەین، یەکەمیان ئەوەیە کە بیرماندەخاتەوە کە چ تێپەڕبووە، دووەم پێماندەڵێت کەچی روودەدات. بنەمای ئەو قسەیە راڤەکردنی ساتەوەختە لای باشلار، وەك ماوەیەك بە پشوودان لە بەردەوامی… بۆ زێتر بە دواداچوون، بە کتێبی (جدلیة الزمن) بگەڕێوە، کە دکتۆر (خلیل احمد خلیل) تەرجەمەی کردووە و لە (بیروت-لبنان) چاپکراوە، چاپی دووەم

ساڵی 1992 ل92.
کاتێك دەڵێین نهێنی داهێنان دابڕانە لەگەڵ بەردەوامی ژیانی ڕۆژانەی باو، کەواتە کردەی داهێنان بە مانا باشلارییەکەی رابردووی نییە! لە کردەی داهێناندا (کات) ئەو ساتەوەختەیە، کە تێیدا دەژین، رابردوو بەتاڵە وەك داهاتوو، داهاتوو مردووە وەك رابردوو! بەو مانایەش کات کردەیە، زنجیرەیەکە لە بەدواداچوونی نهێنییەکانی داهێنان، تەنها لە ڕێگای زنجیرەیەك داهێنانی بەدوایەکداهاتووی چرکەسات و فرەییە لەبنەنەهاتووەکانەوە نەبێت، کەشف ناکرێت. بە دیوەکەی دیکەش کات، بەپێی سەرنجدەرانی جیا دەکرێتەوە و چوارچێوەی گونجاو وەردەگرێ. ئەوەش وەك ئەوە وایە، بەبێین هەموو سەردەمێك داهێنانی تایبەت بەخۆی هەیە! کات لە داهێناندا وێناکردنی ڕەهای نییە، بەڵکو بەپێی سەرنجدەرە جیاوازەکان دەگۆڕێت. لە داهێناندا (رابردوو و ئێستا و ئایندە) لە تاکە جوولەیەکی زمانەوانی هەنووکەییدا بەیەکدەگەن، جوولەیەکی لەپڕ بەرەو کردەیەکی ترسناکی داهاتوومان دەکاتەوە… ئەوەش ئەو رستەیە پشتڕاست دەکاتەوە، کە لای زۆربە دووبارە دەبێتەوە و دەڵێین:
داهێنان زەمەنی تایبەت بەخۆی خەڵق دەکات.

(3)
لە تیۆری مەعریفیدا کەسی ناسکار لە ڕێگای عەقڵی زمان و بەکارهێنانی لە بوارە جیاوازەکاندا، مەعریفە دەخاتەوە. عەقڵی زمان کاری ڕێکخستنەوەی مەعریفە و لۆژیکی مەعریفی، بە خێراییەکی زیاد لە پێویست لە (زیرەکی دەستکرد، وەك خێرایی، یان ژیری دەستکرد، وەك لۆژیك) جەبەجێ دەکرێت، ئەوەش وادەکات (زیرەکی، ژیرە دەستکرد) بواری کارکردن و ئەگەرەکانی کارکردنی لۆژیکیتر و خێراتر و فراوانتر بن! بەڵام هەمیشە لەپشت داهێنانی مرۆییەوە عەقڵێکی یاسادەز و یاساداهێن هەیە، نهێنی خەیاڵی زمان وەستاوە، چرکەساتی فرەییە لەبنەنەهاتووەکان… داهێنانی مرۆیی بەردەوام دابڕانە، لەگەڵ خێرایی و ژیریی دەستکرد! داهێنان بڕیارێکی راستەوخۆی هەنووکەییە، جگە لە ئەبستراك هیچ واقعێکی نییە. ئەوە جیاوازییەکی کرۆکییە لە نێوان (داهێنانی مرۆیی) و (ژیری دەستکرد- زیرەکی دەستکرد)ەوە. کەواتە ژیر و زیرەکی دەستکرد هەرچەند پێشبکەوێت، ناتوانێت کاری خەیاڵی زمان و عەقڵی زمان بکات. چونکە ئەوە سیحری زمان و عەقڵی مرۆییە ژیری و زیرەکی دەستکرد ڕێکدەخات.
بەگومان وەك گوتمان داهێنانی مرۆیی، کاتی تایبەت بەخۆی خەڵق دەکات. زمانی داهێنان، کە دەربارەی خۆی دەدوێ، هیچ شتێ لە خەیاڵی مرۆڤی داهێنەر لەبارتر نادۆزیتەوە. بە گشتی خەیاڵی مرۆڤ بەرهەمی

سیحر و نهێنییەکانی عەقڵی زمانە، بەردەوام زمانی داهێنان نهێنی و حەقیقەتە جیاوازەکانی خۆی لە چرکەساتە جیاوازەکانی گفتوگۆ و دانوستاندن و گۆڕانکاریدا دەبینێتەوە. داهێنان لە رێگای مرۆڤی داهێنەر و زمانەوە بە هەمیشە لە سەیرورەدایە. بواری چرکەسات و سەیرورەوە تێکەڵ یەکتر دەبن، بواری عەقڵ و زمانیش دەچنە نێو یەکترییەوە. مەحاڵە لە رێگای ژیری و زیرەکی دەستکردەوە پێی بە خەیاڵ و داهێنانی عەقڵی مرۆیی و نهێنییەکانی زمان بەرین.

بە بڕوای من هەمیشە بیرکردنەوەی عەقڵ و نهێنی زمان، بوونی مرۆڤ لە بوونی ژیری و زیرەکی دەستکرد رزگار دەکات! ئەوە هەمیشە بیرکردنەوەی عەقڵ و نهێنی زمانە، ژیری و زیرەکی دەستکرد تێدەپەڕێنێ!

(عەقڵی مرۆیی، نهێنی زمان) و (ژیری، زیرەکی دەستکرد) لە رووی کاتی داهێناندا بە گشتی دوو جیهانی تەواو لێکجیاوازن. ئەو دوو هێزە هیچیان لە جیهانی ئەوی دیکەیاندا ناتوانێت بە تەواوی کار بکات. مرۆڤ و زمان بە هەمیشە لە سەیرورە و داهێنانی بەردەوام و خەیاڵی بەردەوام ناکەوێت. مرۆڤ بە نهێنی زمانەوە مرۆڤە، زمان بە خەیاڵ و داهێنانەوە، عەقڵ لە جوولەی بەردەوامی داهێنانەکانی زمان، لەوەی کە دە، بەخشش و ئازادییەکانی رەنگرێژ دەکات.

هەولێر 7/7/2024